

۲۰۴۷۷۱
به نام خداوند جان و خرد

قطره ای از اقیانوس وحی

(کشف‌الایات غزلی از حافظ)

جلد اول

فاطمه سپهر نژاد

انتشارات تیرگان

۲/۳ ۲۳.۶

سرشناسه: سپهرنژاد، فاطمه
عنوان و نام پدیدآور: قطره‌ای از اقیانوس وحی (کشف‌الایات غزلی از حافظ)
جلد اول / فاطمه سپهرنژاد
مشخصات نشر: تهران: تیرگان، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۱۷۶ ص.
شابک: ج ۱: ۸-۳۶۶-۳۲۴-۶۰۰-۹۷۸ ج ۲: ۲-۳۷۱-۳۲۴-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ ق — معلومات — قرآن
موضوع: تفاسیر شیعه — قرن ۱۴
موضوع: شعر فارسی — قرن ۸ ق. — تاریخ و نقد
موضوع: قرآن در ادبیات
شناسه افزوده: طبرسی، فضل بن حسن، ۴۴۸ - ۵۴۸ ق. مجمع‌البیان
فی تفسیرالقرآن. برگزیده، شرح
رده بندی کنگره: ۵۴۳۷PIR
رده بندی دیویی: ۱/۳۲۸
شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۹۱۶۹۳

انتشارات تیرگان

تهران، صندوق پستی: ۱۱۴-۱۷۱۸۵، تلفن: ۸۸۱۳۰۵۹ و ۹۱۲۶۱۱۵۱۲
Email: tati_pub@yahoo.com / www.tirganpub.com

قطره ای از اقیانوس وحی

(کشف‌الایات غزلی از حافظ)

جلد اول

مؤلف: فاطمه سپهر نژاد

طراح جلد: مریم میرحسینی مطلق ویراستار: منصوره شاهسون

لیتوگرافی صدف • چاپ‌خانه حیدری • صحافی حیدری

نوبت چاپ نخست: ۱۳۹۸ • شمارگان ۵۰۰ نسخه

شماره نشر ۵۷۳

شابک: ۸-۳۶۶-۳۲۴-۶۰۰-۹۷۸

قیمت ۳۰۰۰۰ تومان

مقدمه:

قرآن که کلام قدسی ربّانیست بر وفق زبان و طاقت انسانیست قطع نظر از معجز و حیاتی آن باحافظ اگر بسنجی اش بیجانیت به فضل و لطف خداوند متعال توفیق آن یافتیم که با نگرش در قرآن کریم و نهج البلاغه و تأثیر آن در کلام شاعر پر آوازه‌ی ایرانی شمس‌الدین محمد شیرازی ملقب به حافظ به بیان ارتباط تنگاتنگ دو غزل از دیوان حافظ با آیات قرآن کریم و سخنان امام علی (ع) در نهج البلاغه بپردازیم.

لذا بعد از آوردن هر بیت از ابیات این غزل ابتدا اشاره ای به اقتباسات، تلمیحات و تضمینات قرآنی داشته و سپس در شرح بیشتر این آیات در میان تفاسیر معتبر شیعی به تفسیر مجمع‌البیان تألیف عالم و مفسر گرانقدر مرحوم فضل‌بن حسن طبرسی استناد می‌کنیم. تلاش ما بر آن است که جهت فهم بیشتر و آسان‌تر مطلب در تأیید

کلام وحی اشارتی نیز به مهمترین کتاب حدیث شیعه یعنی نهج‌البلاغه امیرمومنان علی(ع) داشته باشیم؛ کتابی که در احادیث راجع به آن چنین آمده است: «این کتاب مادون کلام خالق و مافوق کلام مخلوق است.»

با نگاهی به کلام زیبای حافظ در دیوانش به راحتی در می‌یابیم که وی دارای بینشی عمیق نسبت به جهان هستی بوده و زینت این بینش برگرفته شده از آیات قرآن کریم است و درست به همین دلیل کلام وی نافذتر و زیباتر از سایر کلامی است که بسیاری از عرفا آن را مطرح کرده اند. حافظ در دیوان خود بهره‌ای وافر از کلام خداوند برده تا آنجا که در بسیاری از ابیات به طور مستقیم و گاه به شکل غیرمستقیم بهره‌مندی از آیات و روایات در دیوان وی کاملاً مشهود است. به عنوان مثال می‌توان به این بیت از غزل‌های حافظ که در آن به آیه ۵ سوره مبارکه «قدر» در قالب تضمین آورده شده اشاره کرد:

شب وصل است و طی شد نامهٔ هجر

سلام فیه حتی مطلع الفجر

ازجمله هنرهای ایشان ایجاد تداعی معانی در ذهن خواننده است، بدین معنا که بااین روانشناسی تداعی آزاد در معانی مقصود خود را طوری بیان می‌کند که خواننده یا شنونده علاوه بر دریافت معنی و مضمون مورد نظر او اطلاعات و خاطرات فراموش شده‌اش نیز احیاء گردد. این عارف بزرگ از این نظر در حدّ متعالی است. چرا که با بهره‌گیری از آیات قرآن کریم (قصص، تاریخ و ...) خواننده را به تفکر و تأمل وامی‌دارد و در پاره‌ای از اوقات اشاره‌ای لطیف به صورت ایهام به آیات قرآن کریم دارد.

در اینکه حافظ پیوسته با قرآن کریم دمساز بوده و آن را در سینه داشته است تردیدی نیست که بعضی از صاحبان تذکره او را بدین صفت ستوده‌اند و خود نیز بارها بدین امر اشاره کرده است.

ندیدم خوشتر از شعر تو حافظ
به قرآنی که اندر سینه داری

یا در بیت:

حافظا در کنج فقر و خلوت شب‌های تار

تا بُود وِردت دُعا و درس قرآن غم مخور
باید گفت که فلسفه‌ی اخلاق حافظ نیز قوام‌دهنده‌ی فلسفه‌ی حیات اوست چون فلسفه‌ی او فلسفه‌ی حیات است که طبعاً وقتی در جامه‌ی شعر و غزل عرضه می‌گردد با عناصر زیباشناختی و عرفانی نیز آمیخته است. خواجه از خوش‌ترین و مطبوع‌ترین زحافات عروضی استفاده کرده و وزن سوگلی شعر او یکی از ازاحیف بحر رمل است که در دیوانش ۱۳۵ غزل از میان ۴۹۵ غزل از این وزن وجود دارد و هم‌آوایی و هم‌نوائی و خوش در کنار هم نشان دادن کلمات یکی از نشانه‌های مهارت موسیقائی اوست.

«لازم به ذکر است قرآن معجزه‌ی زبانی- ادبی است که تماماً آسمانی و الهی است و دیوان حافظ سراپا زمینی و انسانی».^۱

«حافظ اولاً و بالذات هنرمند و شاعر و سپس عارف است. یعنی شاعر عارف. هنر از عرفان برای حافظ مهم‌تر است».^۲

^۱ - خرمشاهی، بهاء الدین، حافظ حافظه‌ی ماست، ص: ۱۱۰

^۲ - خرمشاهی، بهاء الدین، حافظ حافظه‌ی ماست، ص: ۲۹۸

پیوند حافظ با قرآن مجید پیوندی ژرف و شگرف است. چرا که حافظ مانند بسیاری از کسان در طول تاریخ اسلام فقط به حفظ ظاهر قرآن اکتفا نکرده - که این خود فضیلتی بزرگ است - او در جنب این فضیلت از نعمت پژوهی شناسی نیز بهره مند بوده است. حافظ فقط قاری (خواننده آداب‌دان ساده) نیست؛ بلکه در ترتیل و تغنی قرآن هم ید بیضا دارد. او مقرئ و استاد واقف به ریزه کاری‌های قرائت است. چند نفر مانند حافظ می‌توانند قرآن را با چهارده روایت از بر بخوانند و در اختلاف قرائت بحث و استدلال کنند؟^۱

عشقت رسد به فریاد و ر خود به سان حافظ

قرآن زیر بخوان در چهارده روایت
چنانکه این بیت صراحت در این دارد که حافظ قرآن را از بر داشته و بسیاری از مضامین آیات قرآنی را در شعر خود عیناً و یا با اندک تصرفی، تضمین، اقتباس و یا نقل به معنا و ترجمه کرده است.^۲
از دیگر ابعاد وجودی پیوند عمیق حافظ با قرآن تأثیر ساختار سوره‌های قرآن بر ساخت و صورت غزل‌های حافظ است. تاریخچه‌ی زندگی و شعر او نشان می‌دهد که حافظ با قرآن ارتباطی تنگاتنگ و ناگسستنی داشته تا جایی که مهمترین مشغله علمی حافظ قرآن پژوهی بوده است. هسته مرکزی این ارتباط حول دو محور اساسی مبدأ و معاد می‌گردد. حافظ تقریباً به تمام ضروریات اعتقادی باور داشته که در این مورد اشعار و ابیات زیادی از او دال بر این مطلب هست.^۳

^۱ - خرمشاهی، بهاء الدین، حافظ حافظه ی ماست، ص: ۴۵

^۲ - خرمشاهی، بهاء الدین، حافظ حافظه ی ماست، ص: ۴۷

^۳ - خرمشاهی، بهاء الدین، حافظ حافظه ی ماست، ص: ۴۸